

Жусупова М.М.

**ТӨРӨКУЛ АЙТМАТОВ АРАВАН - БУУРА РАЙОНУНУН ЖЕТЕКЧИСИ
(1931-1933-жж.)**

Жусупова М.М.

**ТОРОКУЛ АЙТМАТОВ РУКОВОДИТЕЛЬ АРАВАН-БУУРИНСКОГО
РАЙОНА (1931-1933 гг.)**

Кыргыз мамлекетинин калыптанышына, өнүгүшүнө салымын кошкон инсандары-быздын бири Т.Айтматов болуп саналат. Анын Араван-Буура районундагы жетекчи-лик кызматта иштеп турганда, райондун социалдык-экономикалык, чарбалык өнүгүшүнө зор салымын кошкон. Анда эмесе сөз Араван – Буура районундагы ишмердүү-лүгүндө болсо.

30-жылдардын башында Кыргызстандын социалдык - экономикалык турмушундагы татаал олуттуу өзгөрүүлөр жүрүп жаткан тармак айыл чарбасы эле. Анткени түпкү улуттун басымдуу көпчүлүк бөлүгү жашаган айылдык райондордо туташ коллектив-дештирүү күндөн - күнгө күч алып кулач жайып бара жаткан болчу. Албетте баардыгы эле ойдогудай болгон эмес. Бул өнүгтөгү айрым бир ири ийгиликтер көптөгөн кыйынчылыктар менен коштолуп турду. Андай кыйынчылыктардан Т.Айтматов сыяктуу буга чейин далай оор сыноолордон өтүп дасыккан чыгаан жетекчилер гана туура жол таап чыга алмак. Андыктан ВКП (б) Кыргыз обкому Төрөкул Айтматовду эми ошол мезгилде өтө оор жүк - милдет деп эсептелген Араван - Буура райкомунун жооптуу катчылыгына дайындоо жөнүндө чечим чыгарат. Албетте анын кандидатурасы Кыргыз АССР эл чарбасынын мыкты уюштуруучусу, иш билги министр (эл комиссары) жана Эл чарбасынын Борбордук Кеңешинин Союзга таанымал төрагасы катары Москвадагы борбордук органдар тарабынан жактырылганы талашсыз.

Т. Айтматов аталган районду дээрлик үч жыл бою, 1931-ж. марттан 1933-ж. аягына чейин жетектеди. Ошондогу Араван - Буура району Кыргыз автономдуу республикасындагы эң чоң район болуп, азыркы Ош областынын чордонун: Араван, Кара-Суу, Ноокат райондорунун аймактарын ж.б. коңшулаш айыл-кыштактарды өз ичине камтычу [1]. Бул район республиканын түштүгүндөгү пахта эгүүчү райондордун да эң ириси боло турган. Жаңы тиричилик Совет мамлекети үчүн пахта ал мезгилде стратегиялык мааниси зор сырчелук ресурстардын катарына кирген. Аны эгүү жана арбын түшүм алуу боюнча Кыргыз АССРсы тиешелүү Союздук жана Орто Азиялык органдардын алдында белгилүү

деңгээлде милдеттемелерди алганы белги-лүү. Ошондуктан мындай жооптуу ишке чарбалык иштин көзүн билген, бай тажрыйбасы бар кызматкерлерди тарткан оң болмок. Араван - Буура району жалпы чарбалык ишмердиги, уюштуруу жагынан да, айыл чарба шаймандары, алдыңкы техника-лык каражаттар менен жабдуу жагынан да артта калып, абалы абдан начар эле[2].

Ар дайым тапшырылган ишке жоопкерчи-ликтүү мамиле кылууга көнгөн Т.Айтматов көп өтпөй иш билгилиги, эмгелчилдиги, эң башкысы адамкерчилик касиеттери аркылуу элге алынды. Жаңы жетекчинин жергиликтүү тургундардын ишенимине кирүүсү, жапырт колдоосуна ээ болуусу райондогу чарбалык иштерди илгерилетти, ири ийгиликтерге жол ачты. Натыйжада жыл айланбай чымырканган эмгек жемишин берип алгачкы жетишкендиктер жаралды, мурда артта калган район алдыга озуп атагы чыга баштады. Мында Төрөкул Айтматовдун уюштуруучулук, элди ынандыра билген сапаттары гана эле эмес, анын 1927 –1928-жылдарда Жалал-Абад кантонун, кийин Ош округун башкарган кездеги (1928-ж. ноябрь-1929-ж. март) элдин эсинде калган ак эмгеги, жер-суу реформасын адилет жүргүзүүдө топтогон кадыр - баркы да зор рол ойногону анык. Бекеринен кийинки эле 1932-ж. областтык партиялык конференцияда ал жөнүндө мындай алкоо сөз айтылбаса керек: «Айтматов, Иманалиев ж.б. (ал кездеги Лейлек районунун катчысы) ж.б. сыяктуу жетекчилерди баса белгилей коюуга болбойт, алар өз райондорундагы ишти максатка умтулуу менен жетектешүүдө, көпчүлүк учурда эң сонун ийгиликтерге жетишүүдө»[3].

Чындыгында эле Т.Айтматовдун ишти туура уюштура билгендигинин аркасында Араван-Буура району автономдуу республикада биринчилерден болуп райондор аралык мелдештин жеңүүчүсү аталат [4]. Андыктан анын кадыр-баркы аймакта барган сайын арта берген. Камкор жетекчи катарында ага ишенген дыйкандар дембе-дем келип пайдалуу кеп кеңештерин угуп турушчу. Анын жөнөкөйлүгү, баардыгына бирдей сылык сыпаа мамилеси, ак дилден жардам берүүдөн аянбастыгы, эркинин темирдей бекем-

диги, жаштыгына карабай акылман-дыгы менен ар дайым калайыкты өзүнө тартчу. Анан калса Т. Айтматов Араван-Буура районуна келген кезде жергиликтүү элге анчейин түшүнүксүз, мурда мындайды көрбөгөндүктөн алардын коомдук турмушу үчүн чоочун жеке чарбаларды туташ коллективдештирүү саясаты күч алып бара жаткан болчу. Анын максат, милдеттерин жана маанисин райондун калкына жакшылап түшүндүрүү, ошондой эле артыкчылык-тарына ынандыруу керек эле.

Алабарман саясаттын аягы жаман болоорун алдын ала баамдап байкаган Ж.Абдрахманов сыяктуу Кыргызстандын чыгаан мамлекеттик жетекчилери калкты кайгы-муңга кабылтоого, чыгашаларга жол бербөөгө аракеттенишкен, атүгүл айрым өтө зыяндуу иш чараларга ачыктан ачык каршы чыгышкан [5]. Арийне

Ж. Абдрахмановдун Ата-Журттун, элинин түпкү кызыкчылыгын коргогон чечкиндүү аракеттерин анын сыналган соратник шакирттеринин бири Т. Айтматов колдобой коймок эмес. Ал дагы өзү башкарган аймактын калкынын мүдөө - тилегине ылайык иш жүргүзүүгө, бакубат жашоосу үчүн кам көрүүгө, коллектив-дештирүүнү жергиликтүү элге салакасы тийбегендей ийкемдүү иш-чаралар аркылуу жүргүзүүгө умтулган.

Белгилүү болгондой Совет мамлекетинин айыл чарбасын коллективдештирүү курсу 1927-ж. ВКП (б) нын XV сүездинде жарыяланган [6]. Андан эки жыл өткөн соң 1929-ж. аягы ченде түздөн-түз Совет элинин «көсөм жол башчысы» Сталиндин көрсөт-мөсү боюнча коллективдештирүүнү күчөтүү, тездетүү жолу аныкталат. Алсак ВКП (б) БК нин 1929-ж. ноябрда өткөн Пленуму бул өңүттө «Колхоздук курулуштун жыйынтыктары жана мындан аркы милдеттери жөнүндө» [7] чечим чыгарган. Ошондой эле Пленумда СССРдин айыл чарбасын туташ коллективдештирүүнү ишке ашыруунун программасы талкууланат жана бекитилет. Союздук борбордун коллективдештирүүнү тездетүү идеясы ВКП (б) БК нин 1930-ж. 5 - январда кабыл алган кийинки «Коллектив-дештирүүнүн темпи жана колхоздук куру-лушка мамлекеттин жардамдашуу чаралары жөнүндө» токтому менен биротоло бекемделди [8].

Токтомго ылайык колхоз курулушунун мурдагы планы кайрадан такталып, коллективдештирүүнүн темптери боюнча Советтер өлкөсүндөгү аймактар үч тилкеге (топко) бөлүнгөн. Ал боюнча биринчи топтогу аймактарда коллективдештирүү негизинен 1931-жылы жазында, экинчи тилкеде 1932-ж. жазында аяктамак [9]. Кыргызстан үчүнчү топко киргизилип, бул тилкеде коллектив-дештирүү негизинен 1932-1933-жылдарда бүткөрүлмөк [11].

Ушуга байланыштуу ВКП (б) Кырбккому менен ОТКнын (областтык текшерүү комиссиясы) 1931-ж. июлда өткөн III бириккен пленуму Кыргызстанда коллективдештирүүнү негизинен 1932-ж. (аягына чейин) ичинде, ал эми пахта эккен райондордо ошол жылы жазында аяктоо тууралуу чечим кабыл алды [11]. Аталган өнөктүктү ого бетер тездетүү зарылдыгы ВКП (б) БК нын кийинки чечимдеринде, анын ичинде 1931-ж. 2-августта кабыл алган «Мындан ары коллективдештирүүнүн темптери жана колхоздорду чындоо милдеттери жөнүндө» токтомунда да баса белгиленген [12].

Кыргызстанда ошол кезде отурукташкан - дыйканчылык райондорунда туташ коллективдештирүү жүргүзүү үчүн ыңгайлуу шарттар бар эле. 1930-ж. 16-январда республиканын Колхозборбор уюму дыйкан-чылык басымдуулук кылган тилкеде жайгашкан туташ коллективдештирилүүчү 6 районду аныктады. Алардын арасында Араван-Буура району да бар эле. Мына ушундай даярдыктар көрүлгөндөн көп узабай 1930-ж. жазга маал Кыргызстанда туташ коллективдештирүү башталды [13]. Ошондо туташ коллективдештирүү Араван-Буура районунда да кулач жайган. Дал ошол өнөктүк райондо кызыган кезде аны аягына чыгаруу милдети Т.Айтматовго жүктөлгөнү айтпаса да түшүнүктүү.

ВКП (б) Кыргыз обкому менен ОТКнын 1931-ж. 20-22 июнда өткөн III бириккен пленумунда Т.Айтматов терең мазмундуу сүйлөп Араван-Буура районунда коллектив-дештирүүнүн жүрүшүндөгү ийгиликтер менен кыйынчылыктарга кеңири тктолгон. Анын айтканына караганда 1931-ж. орто ченинде бүткүл республика боюнча кол-лективдештирүүнүн көрсөткүчү 50 % жетип, айрым райондордо 70-80 % таяптыр. Колхозчулар эми дыйканчылык кылууда борбордук фигурага айланып, колхоздор дан эгиндерин эле эмес, техникалык (пахта, зыгыр ж.б.) өсүмдүктөрдү да негизги өндүрүүчүлөр болуп калган экен [14].

Жаңы жетекчинин башкаларга үлгү болорлук күнү-түнү тынымы жок кайратман эмгегинин, мыкты уюштуруучулугунун арка-сында жарым жылга жетпей Араван-Буура районунда абал кескин өзгөрдү. Маселен алдыңкы райондор менен тең жарыша райондо жазгы кош айдоо, үрөн себүү планы толук аткарылган жана 57% пахта эгилген. Мындан тышкары Т. Айтматов райондогу колхоздордун өндүрүштүк-техникалык базасын түзүүгө жана чындоого өзгөчө басым жасатат. Акыры андай аракеттер текке кетпей Араван-Буура районунда МТСлар кош айдоонун 80% камтыган жана дан эгиндеринин 80% машиналар менен оруп-жыйналган. Ошондой эле пахта жана ун-талкандык дан даярдоо

дагы МТСларга (машина - трактор станциялары) жүктөлгөн болчу [15].

Жогоруда эскерилген сөзүнө ал Араван-Буура районунун айрым артыкчылыктарын баса белгилеп мындайча пикирин ортого салыптыр: «Өз тарабымдан баардык көрсөт-күчтөр боюнча Араван-Буура району туташ коллективдештирүү району болууга толук татыктуу деп эсептейм. Араван-Буура районун туташ коллективдештирүү району деп жарыялоо... биздин Араван-Бууралык уюмдардын пахталык көз карандысыздык үчүн, түшүмдүүлүктү жогорулатуу үчүн күрөштө жигерин ого бетер күчөтөрүнө мен ишенем... Пленумда талкуулоону жана көрсөтмө берүүнү талап кылуучу негизги маселелер менимче МТС ларды, сатып алуучу пункттарды чыңдоо, колхоздордо жасаган ишинин көлөмүнө же санына жараша эмгек акы төлөөнү киргизүү жана аларды уюштуруу - чарбалык жактан бекемдөө, каптар менен камсыз кылуу, унааны уюштуруу, жумушчу күчүн жайгаштыруу болуш керек [16].

Т. Айтматов райондо жаңыдан уюшулуп жаткан колхоздорду алдыңкы айыл чарба шаймандары, машина-тракторлор менен жетиштүү санда жабдууга айрыкча көңүл бөлгөн. Ушул максатта ал 1931-ж. июнда Бишкекке (Фрунзеге) келе жатканда атайын Ташкентке кайрылып, мындагы региондук «Совхозпахта» уюмунда пахта жыйноо жөнүндө маселе койгон. Андагы жетекчилер ар бири үчтөн кишини алмаштыргыдай 15 пахта жыйноочу машина бөлүп берүүнү убада кылышат. Т.Айтматов ага макул эмес экендигин айтып, ВКП (б) Орто-Азия бюросу аркылуу Кыргызстандын пахта эгүүчү чарбалары үчүн 50 дөн кем эмес пахта жыйноочу машиналарды бөлүүнү өтүнгөн. Ошону менен бирге Ташкентте жайгашкан «Совхозпахта» мекемеси пахта сактоочу имараттарды өз убагында куруп бүтүрүүгө үлгүрбөй ишти артка тартып жаткандыктан насыя акчаны (кредит), курулуш материал-дарын Кыргызстандагы тиешелүү уюмга берүүнү Орто Азия бюросунан суранууну сунуш кылыптыр [17]. Кызыгы Кыргыз-стандык мекемелер бул ишти эң сонун аткара алаарын ишенимдүү түрдө айткан экен.

ВКП (б) Кыробкомунун IV Пленумунда (1932-ж. 15-январда) сүйлөгөн төмөнкү сөзү айдан ачык күбө: «Жолдоштор, - деп баштап ал сөзүн Т.Айтматов андан ары мындайча уланткан – алдыда сүйлөгөндөрдүн көбү өздөрүнүн жетишкендиктери жөнүндө айтышты, мен биздин кемчиликтер тууралуу айткым жана биздин ишти сындагым келет, анткени өзүн өзү сыңдоо менен сын пикир биздин түштүк райондор үчүн азыр аба менен суудай керек... Түштүк райондордун партуюмдарынын райондук жана төмөнкү звенолорунун ишинде колхоздор менен

совхоздордун ишине конкреттүү ыкчам (оперативдүү) жетекчиликти камсыз кылгыдай партиялык ишти жетиштүү (деңгээлдеги) кайра куруу болгон жок. Алар колхоздор менен совхоздорду уюштуруу-чарбалык жактан чыңдоо маселелери сыяк-туу маанилүү маселелерди көңүлдүн борборуна коё алышпады. Менимче конкреттүү түздөнтүз ыкчам жетекчиликтин жоктугу, ошону менен бирге айрым жерлерде массалык саясий иш жүргүзүүнүн ордуна үстүртөдөн башкаруу-мажбурлоо, көз будамайлоолорго алып келди» [18].

Эң башкысы, ал райондо адепки колхоздорду уюштуруунун жүрүшүндө тигил же бул айылдын ар бир тургунуна дыкаттык менен мамиле кылууга, бириндеген быты-ранды чачкынды чарбаларга караганда ирилешкен чарбалар кыйла артыкчылык кылаарына, эмгеги үзүрлүү болооруна аларды ынандырууга умтулчу. Анын адамдарга аяр мамиле кыла билген адамкерчилик сапатына Аравандагы алгачкы «Ачы» колхозунун түзүлүшү тууралуу эскерүүлөр далил. Аймакта адепки колхозду түптөгөндөрдөн жазылып алынган ал эскерүүлөрдө мындайча элестүү баян бар: «Ошол күн күнү бүгүнкүдөй эсимде сакталып турат, - деп эскерген ХХ к. 90-жж. башында УАМ согуштун жана эмгектин ардагери Талип Досонов. - Өзүм ВКП (б) Араван-Буура райкомунун биринчи секретары Төрөкул Айтматов боломун деп тааныштырган жигит ар бир сөзүн салмактуу, орундуу сүйлөгөн адам экен. Ал чогулуш башталары менен эле чогулган элдин көңүлүн өзүнө буруп, аларды муютуп салган. Анын элеси, кыймыл аракетин бир көргөн адамды суктандырган сымбаттуу мүчөсү дагы эле көз алдымда турат.

Ал күнү колхозго алгачкылардын катарында киргендердин арасында Рахманкул Ахмадалиев, Шамасир Кожоев, Токтосун Малаев, Мансыркул, Көчкөнбай деген кедейлер болот. Кечке дейре колхозго жазылгандардын саны 15 кишиге жетип калат... Колхоздо эки бригада түзүлөт ... Ага тартылгандар чигит эгишип, эгиндин башка түрлөрүн өстүрүүгө киришишет»[19]. Ошентип, Араван-Буура районундагы алгачкы колхоздордун бири болгон «Ачы» колхозу (убактылуу ушундай аталган) уюшулуп, акырындап үлгүлүү чарбага айланган. Бул колхозго колхозчулар өз жыйынында Т.Айтматовдун ошондогу эмгегин эске алып 1932-ж. күзүндө анын ысмын ыйгаруу тууралуу чечим чыгарышат. Колхоз 1937-ж. аяк ченине, б.а. Т.Айтматов сталиндик репрессияга учурап ак жеринен айыпка тартылганга чейин анын ысмын алып жүргөн. Жогору жактан болгон көрсөтмөнүн негизинде 1937-ж. аягында Т.Айтматов атындагы колхозго «Пахта-Абад» колхозу деген ат коюлуптур. Ал эми эгемендиктин жылдарында Ачы айылында курулган жаңы эки кабаттуу көзгө сүйкүмдүү көрүнүүчү

мектепке Т.Айтматовдун ысмы берилгени белгилүү.

Айтмакчы аталган ардагерлердин эскерүүлөрүнө караганда «Ачы» колхозу түзүлгөндүн эртеси «Т.Айтматов башчылык кылган оштук меймандар Пахта-Абад айылында болушуп, колхоз түзүү, ага адамдарды тартуу боюнча уюштуруучулук иштерин алып барышат. Колхозго кирүүнү каалагандардын баары атайын тизмеге жазылып, мүчөлүккө кабыл алынат. Бул айылда жашагандардын каалоосу менен ал колхоз «Чынар» деп (чынар көп болгон-дуктан) атала баштайт». 1936-ж. «Чынар» колхозу ирилештирүү зарылдыгынан улам Т.Айтматов колхозу менен бириктирилген экен. Демек, борбордогу бийлик төбөлдөр Т.Айтматовдун атын колхоздон алдырып салганда аргасыздан Пахта-Абад айылынын атын колхозго ыйгарышса керек. Оштон келген жетекчилер кийин Ачы менен Пахта-Абад айылдарындагы колхоздорго удаа аймакта «Пахта-Дөбө», «Чарбак», «Маданият» ж.б. бир катар колхоздорду түзүшүптүр [20].

Албетте алгачкы колхоздордун уюштурулушунда жана телчигип чарбалык жактан өсүп - өнүгүшүндө Т.Айтматовдун салымы чоң экендиги эч кимге жашыруун сыр эмес. Райондун жетекчиси катары ал кийин өзү уюштурган колхоздордун ал - абалынан тез-тез кабар алып, колхозчулардын жашоо-турмушу, күндөлүк тиричилиги менен такай таанышып турган. Алардын суроо-талабын канаттаандырууда колунан келген жардамын аяган эмес. Өзгөчө кичи пейилдиги, иш билгилдиги, уюштуруучулук таланты менен элге жаккан. Аны айыл эли, колхозчулар өздөрүнүн эң жакын кишиси, адилет жана камкор жетекчиси, акылдашаар кең пейил кеңешчиси катары көрүшчү, эч ийменип тартынбай маашырлана сыр чечишип маек курушчу. Ушундай мамиле, карапайым адамдардын чоң жоопкерчилик артчу ага болгон ишеними, үмүтү райондо колхоз-доштуруунун жалпы жонунан ийгиликтүү жүрүшү үчүн оңтойлуу шарт түзгөнү шексиз. Бекеринен ВКП (б) Кыргыз обкомунун жооптуу катчысы

А. О. Шахрай партия кайда жиберсе да ак эмгектин эң сонун үлгүсүн көрсөтчү Т.Айтматовго 1933-ж. берген мүнөздөмөсүндө мындай деп жазбаса керек: «Жолдош Т. Айтматов саясий жактан жеткилең иште сыналган. Өтө жөндөмдүү, келечеги кең өсө турган ишмер. Идеологиялык жактан туруктуу. Тартиптүү» [21].

Арийне анын андай асыл сапаттарынын, түмөн түйшүктүү эмгегинин аркасында райондо колхоз курулушунан тышкары белгилүү өлчөмдө жергиликтүү калктын социалдык абалы жакшырганы, маданий деңгээли жогорулаганы анык. Алсак, 1932-ж. 21-ноябрда «Советская

Киргизия» газетасына Т. Айтматов жетектеген Араван-Буура районунун эмгекчилеринин жетишкен жеңиштери тууралуу материал жарыланат. Анда аталган райондун колхоздору пахтадан арбын пайда (түшүм) алуу үчүн күрөштө башкаларга үлгү көрсөтүшкөнү, ийгиликтин сыры ыкчам (оперативдүү) жетекчиликте, массалык ишти туура нукка салып, мыкты уюштура билгендикте экендиги ачык айтылыптыр [22].

Ал эми 1933-ж. 16-21-февралда өткөн ВКП (б) Кырбкомунун менен ОТК (обл. текшерүү комиссиясынын - ОКК) VI бириккен пленумунда Араван-Буура райо-нунда акыркы учурда абалдын кескин оңолгону мындайча баса көрсөтүлгөн экен: «Негизги пахтачылык райондору өткөн жылга караганда дурус иштешти, бөтөнчө Араван-Буура району алдыга суурулуп бөлүнөп турат, ал өткөн жылдагыга караганда кыйла көп пахта берип, өз планын аткарды, пахтанын түшүмдүүлүгү жогорулады» [22]. Анан калса 1932-жылдын аягына карата райондун дыйкан чарбаларынын 70% коллективдештирилиптир [26]. Бул көрсөткүч 1933-ж. автономдуу республика боюнча 64 % түзгөн. Колхоздордун мал чарба фермаларында 335 миң баш мал топтолуп аларга республикадагы баардык айдоо жерлердин 75 % тиешелүү болчу [23].

Жогорудагы аталган пленумда Т. Айтматов да жарыш сөзгө чыгып, жалпы республиканын жана өзү башкарган райондун чарбалык, маданий турмушуна төмөндөгүдөй мүнөздөмө берген эле: «Майда дыйкандык жеке чарбалар социалисттик нукка которулду, колхозчу дыйкандар Кыргызстанда үстөмдүк кылуучу абалды ээлешет... Бизде улуттук маданияттын өнүгүшүнө күбө болуучу мектептер, ооруканалар, театрлар, газеталар өсүп-өнүгүүдө... Түштүк райондордо, анын ичинде Араван-Буура районунда да пахтанын түшүмдүүлүгүн көтөрүү сыяктуу кээ бир жылыштарга жетиштик. Араван-Буура району 1932-жылы 1931-жылга караганда 1000 тоннага көп пахта жыйнап берди. Бул өсүш мурдагы жылдардагыга салыштырганда, атүгүл пахтанын түшүмү боюнча эң сонун жыл болгон 1930-жылдын түшүмүнө караганда да өтө жогорку өсүш болуп эсептелет» [28]. 1933-ж. эгин тапшыруу планы толук аткарылып, райондогу колхоздордун көпчүлүгүн уюштуруу-чарбалык жактан чыңдоонун натыйжасында чигит кыйла эрте эгилип, пахтанын түшүмдүүлүгү арбыйт, жибек жибин даярдоо планы 120 %, экспорттоо үчүн жүн, маданий өсүмдүктөрдү ж.б. чийки заттарды өндүрүү планы толук аткарылат. Маселен райондун Төлөйкан, Коңур-Жаз, Озгор жана Кызыл-Уюшма колхоздор башка алдыңкы колхоздору менен бир катарда мамлекетке эгин төгүү, үрөндүк эгинди кампага өзүнчө топтоо планын

мөөнөтүнөн мурда аткарышыптыр. Аталган колхоз-дордун колхозчуларынын экономика-лык абалы 1932-жылга караганда дан эгиндерин эки эсе көп эгүүнүн, түшүмдүн мол болушунун жана пахта айдалган аянттын кеңейишинин эсебинен жакшырган [24]. Ар тараптан жараткан жогорудагыдай жетиш-кендиктери үчүн Араван-Буура району 1932-1933-жылдар аралыгында Республика-лык Ардак тактага жазылууга татыктуу болот. 1933-жылы райондун колхоздору мамлекетке ар гектардан планда каралган 7 центнердин ордуна 9 центнерден пахта тапшырган. Пландагы 8,6 миң гектардын ордуна 14 миң гектар жерге буудай айдашыптыр. Мунун баары техниканы пайдалануудан, сугат иштеринин жана ошол маалдагы агротех-нологиянын алдыңкы ыкмаларын колдонуудан ж.б. иш чаралардын туура жүргүзүл-гөнүнөн улам гана ишке ашкан [25].

Асыресе Т.Айтматовду Араван-Буурадагы жемиштүү эмгеги кезеги келгенде республиканын тиешелүү партиялык, мамлекеттик жетекчилери тарабынан да жогору бааланып турду. Бул өңүттө VII областтык партконференцияда ВКП (б) Кыргыз обкомунун биринчи секретары М. Л. Белоцкийдин докладында мындай жылуу пикир айтылыптыр: «Кыргызстандын райондук партиялык уюмдарынын көпчүлүгүнүн башында

жергиликтүү улуттардан мыкты иш билги жолдоштор турат. Айтматовго, Айылчиновго окшогон райондук партиялык уюмдардын жетекчилигинин максатка умтулган мыкты иштерин белгилебей коюуга болбойт. Айтматовго окшоп жетекчиликтин эн сонун үлгүсүн көрсөтүп жаткандар да бар» [26].

Т.Айтматовдун өзү ийкемдүү башкарган райондо эле эмес, жалпы республикада атагы чыгып, кадыр-баркы асмандап көтөрүлгөнүнөн анын ишмердигине байланыштуу кийинки окуялар күбө. Ошондой окуялардын бири - 1934-ж. 10-11-январда өткөн ВКП (б) Кыргызобкомунун VII областтык партконференциясын ал кездеги Араван-Буура райкомунун жооптуу секретары кириш сөз сүйлөп ачып отурбайбы [27]. Бул ага көрсөтүлгөн чоң сый-урмат, али жаш бирок келечекте көптү үмүттөндүргөн партиялык жетекчинин эмгегине берилген калыс баа эле. Анан калса дал ошол жыйындын аягында өткөн ОК Пленумунда болгону жаңы 31 жашка караган Т.Айтматовдун республикалык деңгээлдеги жогорку кызматка – ВКП (б) Кыргыз обкомунун экинчи секретарлыгына шайланганы кызык. Кандай айткан күндө да ал партиялык бийик мансап-мартабага Ата Журтуна кылган ак кызматы менен арзыганы кимге жалган...

Пайдаланган адабияттар:

1. Сексенбаев Б., Карымсакова А. Апаат жылдардын курманы (Төрөкул Айтматов жөнүндө сөз. // Төрөкул Айтматов – Б.: Илим, 1993. 20-бет.
2. Айтматова Р. Тарыхтын актай барактары: Менин эскерүүлөрүм.-Б.: Бийиктик, 2007. 198-199-беттер.
3. Төрөкул Айтматов. – Б.: Илим, 1993. 45-бет.
4. Сексенбаев Б., Карымсакова А. Аталган макаласы, 20-бет.
5. Джунушалиев Дж. Время созидания и трагедий. 20-30-е годы XX в., стр.162
6. Абдрахманов Ю. 1916. Дневники. Писцма Сталину. – Ф., 1991. 110-111, 115-беттер; Юсуп Абдрахманов. – Б.: 2001.
7. XV сүзд ВКП (б), 2-19 декабря 1927г.: Стеногр. отчет. – М., 1927.
8. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, 8-е изд. Т. 4. – М., 1971. 345-356-беттер.
9. Ошондо эле, 383-387-беттер.
10. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, Т. 5. – М., 1971. 73-бет.
11. Ошондо эле, 338-бет.
12. Коммунистическая партия Киргизии в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов Обкома и ЦК. В 2-х ч. Ч. -Ф., 1. 1958. 372-бет.
13. Осуществление ленинского кооперативного плана в Киргизии. Ф., 1976, 96-бет; Осуществление ленинского аграрной политики партии в республиках Средней Азии. – М., 1967.
14. История Киргизской ССР. Т.3, 414-бет.
15. КР СДБМА. Ф. 10, оп. 1, 301-иш, 125-барак.
16. Ошондо эле, 126-барак.
17. Ошондо эле, 127-барак.
18. Ошондо эле, 128-барак.
19. Ошондо эле, 370-иш, 37-38-барактар.
20. Ошондо эле, 40-41-барактар.
21. Шамасиров Т., Абдуллаев А. Төрөкул Айтматов Араванда колхоз түзүшкөн. \ Төрөкул Айтматов. – Б.: Илим, 1993. 33-34-беттер.
22. Ошондо эле, 35-36-беттер.
23. КР СДБМА. Ф. 10, оп. 1, 453-иш, 146-барак.
24. Советская Киргизия. 1932-ж. 21-ноябр.
25. Төрөкул Айтматов, 45-бет.
26. Ошондо эле 45-бет.
27. КР СДБМА. Ф. 10, оп. 1, 526-иш, 1-барак.
28. 30. КР СДБМА Ф. 10, оп. 1, 453-иш, 146-барак.

Рецензент: к.и.н., доцент **Кенешбеков К.А.**